

ACC. N:R M.10729:1-54.

Landskap: Småland Upptecknat av: Frans Petersson
 Härad: Kinnared Adress: Smörvämåla, Urshult
 Socken: Urshult Berättat av: Den samme
 Uppteckningsår: 1948 Född år 1884 i Urshult

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Hälmatak. s. 1-43.

LuF 57.

Grödans inbärgring i äldre tid. s. 44-49.

" 63.

Offer mot sjukdom. s. 50-51.

Hb. G. 1.

Jordbrukets binväningar. s. 52-54

LuF. 61.

Skriv endast på denna sida!

Halmtak.

Takresningen på en ladugård-entingen denna var timrad eller utgjordes av så kallat skiftesverk - bestod i första hand av i par med varandra förenade spant, vars två uppe i nacken mötande ändar varc halvt i halvt infällda i varandra samt sammanklölles medelst en knäppt en tunn grov trädubbe, som i horisontal riktning genomlöpte de två spantändarna. Varje spantpar eller "spänne" hölls stadigt i sitt läge av ett "hållband" (hållbang), en ordinarie grov träslana, vars ena ända var med en trädubbe fästad vid ena spanthalvan på något över halva spanthöjden, medan dess andra ända, som i förhållande till spantet intog en

Du F-57

diagonal ställning, var på enahanda
sätt fästad i långväggens ovanträ
(ivåträ) i omedelbar närhet av nästa
spant. För att varje spantpar eller
"spänne" skulle bli mera bärigt för
att kunna stå emot mot eventuellt
store snömåssor hakade man i det sam-
ma och på ungefär 70 procent av spant-
höjden in "kanabjälke" eller "kanaband"
(kanabang). I större ladugårdar var i
regel flera spantpar försedda med "bjälke-
huvud" (bjälkehuvud), medan ett och
annat spantpar var utrustat med en
tvär genom hela ladugården gående
bjälke. Man resonerade som så, att minst
var fjärde "spänne" måste ha genomgående
bjälke för att hålla ladugårdens två
ytterväggar samman, medan de övriga

spantparen blott hade bjälkhuvuden. Det tvärs över sadugårdens hela bredd spända spantpaet fästades med sina två nedre ändar fast vid tvänne i de båda långväggarnas ovanträn förankrade, horisontalt placerade bjälkhuvuden. För att ett dylikt bjälkhuvud ej skulle komma i tillfälle att ändra läge, fästades vid det tre å fyra fot långa huvudet in mot sadugården pekande ända en vertikalt uppåt gående stäva, vars övre ända fästades vid det mötande spantet. I stället för spik användes trädubbar av ek eller kärnfuru.

I väldiga hus med timrade risten vilade taket på i husets längdriktning gående grova åsar, i regel tre till antalet, det vill säga, en ryggås uppe på

krönet och en sidoås (sicans) under va-
dera takhalvan. Här var avståndet mellan
röstena blott sju å åtta alnar. Någon
större hus av denna typ känner upp-
tecknaren ej till.

På dessa åsar samt de timrade läng-
väggarnas ovankant (i värtäet) lades nu
i spantform de åsar, som skulle uppbä-
ra de egentliga "bjuråsarna", på vilka
halmen fästades. Det är möjligt, att
denna taktyp varit den för torvtak ur-
sprungliga, och att man sedan längre fram
övergått till ett annat taktekningsämne.

Orsaken, varför de i ett halmtak
varande kalmåsar av äldre personer
benämnas "bjuråsar", är för upptecknaren
okänd. Min gissning, som möjligen är
felaktig, är, att då dessa åsar, som i

genomsnitt ha en diameter av fyra i fem tum, ha samma dimensioner som de åsar, vilka bävern använder som byggnadsvirke, då han redet sitt bo, kan benämningen "bjursåsar" utgöra ett visst mått på åsar enkom lämpliga till ~~halm~~åsar.

I yngre och medelåldriga ladugårdar med timrade gavelrösten samt i alla ladugårdar, uppförda av stolpar och skiftesverk, uppbäres taket av spant av den här ovan å sid 1 beskrivna typer.

Så snart samtliga spanten blivit resta, började man "bjura opp" eller placera halmåsarerna (bjursåsarerna) på spanten. Första åsen, som benämndes "hofsås" (hofsans) placerades icke på spanten utan ute på spantbjälkarnas ytterändar, således några tum utanför

spantens "hofsknäpple" eller den egentliga
långväggen. ~~Var~~ spanten förankrade
direkt i långväggen, som det någon gång
var fallet, så var vid nedre ändarna
av desamma fästade tilltyxade stångändar
varpå "hofsåsen" vilade. Det var nödligt
att hofsåsen låg 5 å 6 tum utanför ytter-
väggen, ty i annat fall skulle väggen tagas
skada av regn. "Bjursåsen" nummer 2 fick plats
^{uppe} på spanten, 15 å 18 tum ovanför "hofsåsen".
På detta sätt placerades ås efter ås, tills
takets var "bjurnat". Avståndet mellan
åsarna var minst 15 högst 18 tum, åsen
inberäknad. Varje ås vilade mot en i span-
tet inbarrad pinne av ek eller kärnfuru.
På snart åsen blivit lagd till rätta, borrade man
ovanför densamma in en annan pinne, som
kallades "klämpinne".

Material och dess behandling.

Vid täckning av halmtäck användes
uteslutande slagtröskad höstrågskalm.
För att få kalmen lämplig för sitt ändamål måste den "repas" eller "göras opp".
Det vill säga: dragas genom en halmrepa.
Detta arbete tillgick så, att sedan man
i ett dubbhål i en väggstolpe utgjorde
logen fastkilit halmrepans ena till
en dubbspets formade ände på så
sätt, att den av en alustång plank-
stump tillverkade repa hölls
i ett horisontalt läge ungefär tre fot
över golvet, medan dess fyra å sex
på korta avstånd från varandra pla-
cerade träpinor pekade vertikalt
mot skyn, grep man med både
händerna i en uppknuten råghalmsbunta

En handfull (hang) halm, som man var-
samt drog över repen, först "hagens"
ena ända, därefter den andra. Sedan denna
handfull halm på detta sätt blivit res-
sad från botten grästrån och halva eller
dubbelt liggande halmstrån, lade man den
samman från sig, varefter man fortsatte
proceduren med en ny "hang" o.s.v..

Den allmänna meningen på denna ort
var, att grästråets ax och halm ej fick
skiljas från varandra. Axet höll ju halm-
strået kvar vid taket.

Som sagt: Rågen tröskades med slaga.
Endast halm, som tröskats med detta
redskap, fick användas till taktäck-
ning. I allmänhet var det blott männen,
som tröskade. På de flesta gårdarna
var det regel, att höstrågen tröskades

först sedan all värsäd blivit avser-
kad.

Redan vid trettiden på morgonen
ware slagarna i gång, sedan tröskkar-
larna dessförrinnan ätit en frukost,
mestadels bestod av bröd mjölk och
hackbarr av får. Sekunde lätt
och i rask takt pågick tröskning-
en till dagningen, då "ottamålet",
dagens första "målavbrytning", var slut
och dagvarden ("davaan"), som utgjör-
des av av gryn, ärtor eller bönavelling,
bröd och stekt fläsk, var färdig.
Som belysning på lagan använde
man skottalg, som man anbragt i
ett plåtfat, var man lagt några
trasremisar, vilka påtända spredde
ett matt sken omkring sig. På en

och annan guld tillvaratogs man vid
svinslakt svinets urinblåsa vil-
ken - sedan den blivit uppblåst och
omständligt behandlad - användes
som lykta. Slagan eller "pläjeln" be-
stod av två delar, nämligen slagskof-
fet ("hangeln"), som var rund, ungefär halv-
annan tum i diameter och cirka två
alnar lång, och den egentliga slagan
("dransen"), vars form var åttakantig
med en längd av en och en halv aln
och en gemenskärning av något över två
tum. En tum från ene ändan fanns på
såväl "hangeln" som "dransen" en inskärning
rent om, vilken var en halv tum bred
och lika djup. Denne inskärning
kallades "hals". "Hangeln" och "dransen" sam-
manhölltes av "pläjskäftan", som löpte

runn de två halsarna och som var
tillverkad av älskinn. På 1870-talet
kottade en färdigbunden "släpplahäja" sex
stycken. "Släpladansen" var tillverkad av
bektia. "Släplahangeln" var mestadels av
samma träslag, men även björk och ask
användes. Släpströkingen tillgick så
så rätt, att man löste upp benden
på ett minst, till legens storlek pas-
sande antal rådesmekar, antingen 16,
18 eller 24, vilka man brudde ut så
galt i legens längdriktning, lika många
på var sida med toppändarna riktade
mot legens mitt. En sådan omgång
kärvar kallades "laj". Vill man antaga,
att legen låg i öster-väster, så var
uppställningen av de fyra träskackor
ne denna: Med sniktet vänt mot

väster stod tröskkarlen nummer ett unge-
fär två alnar öster om ytterste neken, av
trösklätjets nara halva, medan trösk-
karlen nummer två, som hade sitt anlete
vänt mot öster, blånit placerad två alnar
väster om södra lätjhalvans från väster
räknat första neken, under det att trösk-
karlen nummer tre stod med blicken mot
öster mitt uppe på nioende nekraden. Trösk-
gängets fjärde man, som hade aniktet
vänt mot väster, hade fåttat posta på
södra nekraden på någon avstånd från
sin kamrat, karlen nummer två.

Tröskningen började. Jüst som förste
mannens plätladran med ett hårt slag
träffade den framför honom liggande
neken axändan, var andre tröskkarlen
drans stadd i raskt fallande, medan

tredje mannens druns befann sig i högsta
 höjd och fjärde karlens i rasande fart upp-
 åt. Slagen föllo tätt efter varandra. Med en
 en steg och föll, alltefter som man slog
 underslag eller ~~överslag~~, beroende därpå
 om man behövde insätta hela sin kraft
 styrka eller icke. När man tröskade ne-
 kens ~~topp~~ ända, tätt man "drunser" gå
 upp på högersidan på "hangeln", vilket
 kallades, att man slog "underslag". Men
 gick drunsern upp på "hangeln" ~~vänstra~~
 sida, vilket var sed, när man tröskade
 nekens stjärna, så hette det, att man
 slog "överslag". Så snart de fyra
 karlarna tröskat tøjets övre sida,
 vändes kärvarna, varefter man slog
 den andra sidan. Tröskade man höst-
 råg, som redan vid inbärgningen blivit

omhankad (bankad) och beskattad
på 80 ä 90 procent av sin säd, ~~de~~ trös-
kades densamma blott ett slag. Det vill
säga: man såt de två slagarna på slag
i slag från neken toppända till dess
stubbända, varefter man övergick till
en annan nek. Men var rågen ej bankad,
tröskades varje nek från dess toppända
till dess stubbända och därefter från
stubbändan tillbaka till toppändan. Medan
de två mot varandra stående tröskkarlar
"reste upp" och buntade halmen på det
tröskade tåjets ena del, klarade de två öv-
riga ~~männen~~ dess andra halva. Råghalms-
buntar bundas alltid med två band.

Hur den ^{för}talotäckningsansedda råghalmen
behandlades är redogjort på sid. 7.

En råghalmsbunta av ordinär storlek vägde
20 ä 22 skåpund.

Den till tak avsedda rågholmen, som kanske i veckor eller månader legat i ordningställt, måste alltid bli avsedd strax före täckningen, emedan man beförde, att råttorna, bondens fruktade fiender, kunde ha varit framme och skaffat sig lyor i bunkarna. Vid täckning av halmtak kunde endast slagträsked råghalm komma ifråga. Endast till takryggen (ryggningen) användes lös småhalm, s. k. "savs" eller skrothalm, "fransöse", som man vid den på sid. 7 o. nämnda "reningen" av rågholmen fransen sat densamma.

Förvarades till tak avsedd råghalm från det ena året till det andra, "låde" man i regel upp den uppe på ett på några tak bjälkar i ordningställt "lider", här kallat "slinne", "halm slinne", där katterna ägde stora möjligheter att helt kontrollera råttornas förekommande.

En och annan fattig torpare, som ej hade råd att täcka sin ladugård med råghalm, använde vass, så kallad kårwass, som vanligtvis skördades under augusti månad. Användningen, som utfördes från båt, företogs med en långskaftad lie, varefter ihopsamlingen följgick medels en grov träräffas eller träkrattas tillhjälp. Sedan vassen kommit i land, band man den i kårvar, som i torkat tillstånd skulle hålla en år i omkrets. Som bindematerial användes björkriskvistar. Kårvarna ställdes upprätt mot en steamur eller grädesgård, medan de kunne torka. En dylik vasskärve kostade år 1898 tre öre, och då ihopsamlandet av 33 kårvar ansågs vara ett fullgott dagsverke, blev daglönen alltså ungefär en krona, vilken i förhållande till 1890-talets pengaknapphet ansågs vara en rimlig dagsförtjänst.

Fördom hette det, att man här och där använt benvass som taktäckningsmaterial. Något dylikt tak har upptäcknaren emellertid aldrig sett.

Taktäckningen.

I denna bygd finns troligtvis endast bundne halmtak.

Halmtak användes blott på uthusbyggnader.

I taktäckningsarbetet deltog i regel två man, varjämte en tredje person fick passa upp som kantlangare. En taktäckare ville ej gärna arbeta ensam på ett tak. Man behövde så väl vara två för att kunna hålla halmen i styr, när blästen satte till.

Det var givetvis oförenligt med sund ekonomi att omtäcka hela ladvärdstaket på en gång. Var ladvärdstaden t. ex. 40 alnar

lång och de två taksidorna således
hade en gemensam längd på 80 alnar, så
uppdelade man denna takyta i sex
fält eller "blek", varvid varje "blek"
blev omkring ^{något öfver} 13 alnar långt. Då ett
halmtaks genomsnittsalder var 18 år eller
något däröfver, fick ladugårdsägaren alltså
varit tredje år täcka ett nytt "blek" för
att kunna hålla taket vid maktt.
Var en jordbrukare bonde i 36 år, hann
han under denna sin "bondetid" (bongati)
täcka om hela ladugårdstaket två gånger.
Då han under dessa tveårsperioder kunde
av sina rågskördar avsätta tillräcklig mängd
takhalm och själv högg de för täckningen
nödiga "takraftarna" och "täckvidjarna"
samt om han var ensam arbetare på gården - genom
dagsverksbyten med grannarna fick hjälp

med den egentliga taktäckningen, så kostade påläggningen av ett dylikt "blek" banden inte ett enda öre. Bonden av det mer liberala slaget anlätade dock i regel en van yrkestäckare, medan han själv arbetade som andre man.

Vid täckningen använde man en stega (takstega), som ej behövde vara längre, än att när den var ställd på lut, räckte upp till ladugårdsväggens övre kant. Denna stega var tillverkad av två täljvarna, fyrkantiga eller sågade granslänar, som höll en diameter av mellan 4 och 5 tum, och som kallades "horn" (stegjåhorn). Stegan, som hade en bredd av omkring 22 tum, var försedd med pinnar av ek, en eller gran, vilkas ändar vare indragna och fastkilade i på ett av

stånd av cirka 12 tum från varandra
i steghernen gjorda barrhål, vilka be-
rats av en grov timmermarare eller "åsa-
marare" (ausamarare). De flesta bönderna
tillverkade själva såväl stegar som and-
ra behöriga slöjdsaker, som i ett och annat
hem gingo under beteckningen "garäjjie".

När man skulle påbörja täckningen
av ett "blek", satte man utanför ladu-
gårdsväggen och längs hela "blekets" bredd
upp en vanlig byggnadsställning, som nåd-
de upp till ungefär ett fot under takhof-
sen, och som uppbars av några i gården
fästade, vertikalt ställda trästänger,
som varo med ladugårdsväggen förena-
de medelst horisontalt placerade, om-
kring eller över tre fot långa och tre
å fyra tum grova trästörar, vars inne

ändan varo inslagna i medelst navare i
ladugårdsväggen gjorda borrhål, medan
dess ytterändor vilade på de i marken
nedsatta stöttstängarna. Överpå dessa
trästörar lades nu den av plank eller
bräder bestående gångställningen, som
placerades omkring sex tum under tak-
skägget, varigenom man fick nödigt "träsko-
rum" mellan ställningen och den tillämnade
takhalsen. Sedan takäckarebasen ställt
sig vid "takblekets" ena kant, börja
de av en upplöst halmbuntar breda
hofshalmen, som här sammanpressad kunde
bilda en tjocklek av sex å åtta tum. För
snart han bredd en ett par alnar lång sträcka,
fortsatte hans medhjälpare detta arbete,
medan basen grep en takkäpp, här kallad
"takraft", som han placerade på halmen längs
takåsen nummer två. Takåsen nummer ett, som

benämndes "hafsås", och som hade till uppgift att uppbära takhalsen, skulle nämligen icke föras med "raft". Sedan basen passat in "raften" och fått den i önskat läge, fattade han en takvidja (täckveja) och slog med den en enkel knut om raften, och medan han med sin vänstra hand stödde raft och vidja, förde han sin högra näve in i halmen nedanför åsen, där han grep vidjans i halmen ovanför åsen instuckna ständ, varefter han behändigt strammade vidjan hårt om åsen, och sedan vidjan dragits genom ovannämnda knut, slog eller rättare sagt vred täckaren en "knorr" på vidjan, vilken "knorr" höll densamma stadig i rätt läge, varefter täckaren gick i författning att placera vidjan nummer två. Avståndet mellan vidjorna fick ej överskrida en alm. Så snart hela denna ås eller del därav,

som räckte från "blekets" ena kant till
den andra, var färdigbelagd med halan
och hade fått ett tillräckligt antal vidjor,
skulle kela "flaskan" "slugas". Denna
procedur gick till så, att sedan halan-
stuppen skjutits, så att kopsen blivit jämn,
ställdes de två männen sig vid var sin ända
av "flaskan" (här kallad "flaskan" beständ
form) för att "draga åt takvidjorna" (dra åt
takvidjorna). Sedan man vidit upp den nyst
gjorda knoren, tog man med ena handen tag i
vidjans storända och stramade till den
samma ytterst hårt, så att de av den
samma med varandra förenade ås och raft
setto så orubbligt fast, som om de varit
gjutna vid varandra. Sedan ^{snodde} gjorde man
på vidjan en stor och kraftig knorr, och
genom att man höll vänstra handen hårt om
vidjeknuten kunde man böja knoren tätt intill

densamma, vilket gjorde, att en på detta sätt
bunden vidja ej kunde slitas isär av den
starkaste storm. Då snart en "flaska" bli-
vit färdigtäckt, började man på en ny dito.
Sedan man täckt tre ä' fyra "flaskor", och
arbetsplatsen därigenom flyttats så högt
upp på taket, att man från den nyss beskri-
na ställningen eller "stödet" (stöet) ej räckte
upp att arbeta, fick man skaffa sig ny ställ-
ning. Denna bestod av tre eller flera på
marken ställda och mot taket lutande
granslänor eller granåsar (granåsa),
som benämndes "fotåsar" (fotåsa), samt
en dito av samma träslag, som lades
på det nytäckta taket och på den näst
sist täckta "takflaskan", och som medelt
repstumpar surnades fast vid "fotåsarnas"
teppändas. Denna horisontalt placerade ås,
som nu fick utgöra ^{den} egentliga ställningen för

täckningsarbetarna, benämndes "gångås" (gångaus).
Vid varje fjärde "flaska", som man täckte,
flyttades "gångausen" högre upp på taket
på så sätt, att man drog störandarna
av de mot taket lutande "fotausarna"
närmare ladväggens vägg. Den stige, som
utgjorde förbindelse mellan den nedanför
takhopsen befintliga väggställningen och
den uppe på taket placerade "gångäsen", och
som med ett rep var fästad vid nämnda äs,
kallades "gångsteje". Den var tillverkad i sam-
ma stil i samma stil som den här ovan om-
nämnda "takstejen", men var givetvis i betydligt
mindre format än denna. Utom de två männen,
som sysslade med den egentliga täckningen,
bestod täckarlaget av en tredje person, van-
ligtvis en halbvuxen pojke, vars uppgift var
att bära upp halmbuntar till de täckande
männen, vilken ^{och} därför just vid detta arbetstillfälle

Obs.

Obs.

blev kallad "passjönk". Även andra
benämningar på denna person, såsom "hög-
klångare" (dialektord av vårt rikssvenska
hantlangare), "buntbärare" och "stejspringa-
re", förekommo. "Halmbuntarna" forslades upp
på taket på så sätt, att "passjönken" bar
desamma, en åt gången, på sin rygg upp
på den nyss omnämnda, nedanför takkåpsen
befintliga ställningen eller "stället", där
de ställdes på lut mot takkåpsen. Från
detta lilla lager fick "passjönken" sedermera
vid täckarebasens lyftningsord bära "bun-
ta" efter bunta uppför "gångstejen" och
fram i räckhåll för de täckande männen.
I regel ålåg det dessutom "passjönken"
att tälja och "hugga te" "takraftar" samt
se till, att takvidjerna voro lagom blöta.
Om man täckte från höger åt vänster

eller från väster åt höger beredde
helt på täckarebasens egen bekvämlighet.
Glan ville arbeta som han "va hända", antingen
han nu var högerhänt eller västerhänt.

Glipan mellan halmen och takfåten fick
vanligtvis vara öppen. Skunkbräder
användes i regel endast å särskilt för-
nämliga ladugårdar och å sådana ladugårdar
som låge intill landsvägen. Ett sätt att
tätta glipan var, att en bräda, vars bredd
motsvarade glipöppningen, ställdes på kant
på väggens ovantä. Mångenstädes var glipan
igenstoppad med gammal halm. Under de
senaste tretti åren synes emellertid bruket att
använda liggande skunkbräda ha vunnit
ferrång.

Vid täckning av halmtak användes "tak-
rafter" (täckrafter) och takridjor (täckridjor).

Takraftarna, som skulle hålla en dimension på ungefär två tum, men som vanligtvis varierade från knappt en tum till tre, voro av björk, gran, ek eller hassel och höggas i regel på egen mark och tillryggades mestadels vintertid. Den jordbrukare som hade sin dam i ordning, tillhörde så väl takraftar som takvicklar på vintern. Den grövre delen av raften skulle tätas på ena sidan till i det närmaste hälften av sin tjocklek, medan den smälare delen blott barkrandades. Raften höll i medeltal en längd av sex alnar, men även raftar på tre alnar användes. Ju längre raften var, desto fastare blev taket. Raftar av gran ansågs vara höllbarast, men raftar av björk voro det oaktat mest breekliga. I vår tid användes här och där från sågverk inköpt skrottrubb till takraft.

Fekvidjorna, som uteslutande vore av björk,
högges vanligtvis på vintern. Med en "risbit"
(lövkniar) avskar man den ungefär tre
alnar långa björkstelningen (beakeslyan)
nere vid roten, och sedan man med fjäll-
knivens i rak vinkel mot slyans
bark ställda egg raspat av slyans
bark på två sidor, ställde man slyans
tappända mot marken, och sedan man pla-
cerat sin ena skaklack på densamma,
vågade man med högra handens fingrar
ett par tum ovanför skaklacken helt
vackert vrida och sno vidjan, varunder
man efter varje varv flyttade fingrarna
uppåt mot vidjans storända. Då snart vid-
jan var färdigsmodd och dess storända
vassad var som en syl, var denna vidja
mogen för sin uppgift, och man övergick till
nästa vidje. Vidjorna måste givetvis vridas, me-

dan de vare färska. De bundas i bantar med ett halvt storhundra (sextio stycken) i varje bunt. På 1890-talet var priset på takvidjor sexton skilling (33 öre) per storhundra. Det var förtjädersvis gamla arkeslösa gubbar, som födde takvidjor till salu. De snodda "täckvejärna" höll sig användbara i årtatal, så framt de vare vinterhuggna. Före användandet måste de emellertid ligga i blöt i minst ett halvt dygn. Det gick dock ej an, att lägga flera vidjor i blöt, än vad man omdgängligen behövde, ty en på detta sätt uppbött vidja, som efteråt fick torka till, blev fullständigt värdelös. Bindningarna eller vidjorna sattes på ett avstånd av 20 å 24 tum från varandra och precis så, som täckarebasen fann för gott. Några förband mellan

bindningarna på de olika björåsarna kom
nu aldrig i fråga. Ej heller sattes vidjor
na rakt ovanför varandra.

Fler en vidja bands är här ovanför
klarlagt.

Vid halmtäckning i vår tid använ-
des fortfarande åtminstone på fler-
taket gårdar takrafter av gamla ty-
per och former, men i stället för tak-
vidjor av björk har ståltråd allt
mer kommit till användning. Även
skyttel (skötel) och taknål (tak-
nail) ha här börjat komma i
bruk. Gamla beprövade halmtäckare
påstå emellertid, att ståltråden är som
binde medel betydligt underlägsen björk-
vidjan. Upptecknarens sadugårdstak
blev år 1939 omtäckt med halm, var-
vid takrafter av gammal typ användes.

men som bindemedel användes stältad.
Detta tak har emellertid redan från
början saknat den fasthet, som dess
föregångare. Täcket med björknidjor
år 1921, ägde.

Så snart en flaska blivit färdig
bunden jämnades kalmen ut vanligt-
vis blott med handen men någon gång
med en täckraka. Olika täckare an-
vände givetvis olika täckningsmetoder.
En i denna byggd mycket anlitad kalms-
täckare, Peter Gustav på Hållängen,
född år 1864, död år 1946, tog alltid
bindningen i två tempo, drog först
vidjan löst åt, medan han täckte hela
flaskan, varefter han jämnade kalmen
med handen och drog slutligen hårt åt
samtliga vidjor. Sedan hela bleket blivit

färdigtäckt, "drev" han detsamma med en täckraka, varvid han började uppe vid nacken eller "ryggningen" och fortsatte neråt mot kaften. Med denna rejflade täckraka tvingades eller "drevs" varje halmslå en tum eller kanske mer in i den tränga klämma, som bildades mellan björåsen och kaften, vilket hade till följd, att halmmassan blev mera kompakt. En första klassens halmtäckare vinnlade sig alltid om, att varje vidja blev hårt åtdragen och att - som här ovan omnämnts - knorren på densamma blev tillräckligt stor.

När man vid täckning binder med ståltråd, användes skyttel. Bindning med snöre tjärat eller ~~stjärat~~, förekommer icke.

Takraftarna skarvades aldrig samman på annat sätt, än att deras två ändar gingo förbi varandra minst 8 tum, varefter de på övligt sätt bundes fast vid taket med samma vidja. Regel var, att stora ända mätte stora ända och lilla ända lilla ända. Vid gavel användes givetvis endast stora ända. På raftens tätyda innersida högs 6 tum från stora ändan ett tum långt "hack", vars djup motsvarade två tredjedelar av raftens tjocklek. Sedan man vid detta "hack" böjt raftändan, stoppade man vid teckning denna raftända in mellan halmen och vindskidan, varefter raften fastbands vid björåsen. Halmen var sedan säkert fästad.

Halmtaket skjuter ut 12 å 14 tum utanför

gavelns yta. Någon klädsel eller panering
på undersidan på denna utskjutande del
föreligger icke.

Täckrakan bestod av en smal, på under-
sidan vefflad bräda, som var försedd med
ett i halva diagonal mot densamma ställt
skaft. På ovansidan av täckrakan fanns
en spik att hänga den i.

Takskägget (takhafsken) högs av med
en handaxa. Man höll axan med eggen
uppåt tätt under halmen, medan man
med andra handen förde en liten trä-
kluppa, som man slog mot eggen.

Utbyggnader på taket, som äro försedda
med dörrar, kallas hornbjör (hornbjör).

Ryggåsen samt den närmast densam-
ma liggande björåsen förseddes icke
med räftar och vridjär. Över dessa åsar

lade man nu det egentliga "flotäcket", till vilket man mestadels använde lös råghalm s. k. "savs" eller den vid reppingen av bunthalmen uppsamlade småhalmen. Detta halm lager var med taktäckningen fullbordades, lade man synnerligen ^{tydligt} sedan man "ryggat" taket, skulle man placera "hängar" (hangå) och åsar på detsamma. Hangarna, som bestod av ^{två} något över två alnar långa och fem i sex tum grova ekträn, som korsade varandra ovan nacken, och som i karset voro förenade med en trädnabb, äro den av ek, voro försedda med flera stycken trädnabbar. Dessa ryggträn eller "hängar", som på större lada gårdar kunde vara upp till tre alnar långa placerades nu ~~uppe~~ på taket, par

om par, på omkring fyra eluars av-
stånd från varandra, varefter man på
hugarnas dubbar lade långa gränstäng-
ar minst tre, någon gång fyra stycken
på varje sida. Sist lade man uppe på
ryggtränas kors en stäng, som blev kal-
lad "skatåsen" (skatausen).

I vår tid användes hönsnät i stället
för ryggträn och åsar. Detta nät fäster
med stälttråd vid bjuråsarna.

Sista bindningen lägges på andra åsen
från ryggingen räknat, ryggåsen räknad.

Ryggade halmtak förekomma icke.

Et halmtak fick ej räffas.

En del personer ansågo, att massa på halmtak
var bra och att den ökade takets "hög-
längd" medan andra menade, att den var
skadlig, ty den höll halmen fattig

Glömtakets gavlar skyddades mot storm-
slitning medelst de på björåsar med
gaveländan fästade vindskidorna (ving-
skåna), vilka i regel skulle ha en
bredd av 8 tum. Vindskidans överkant
täcktes av en cirka 5 tum bred bräda,
varan 1 tum täckte skidan, något över
1 tum sköt ut över skidans ytterkant
medan den övriga delen av brädan gick
ut över halmtaget. Jordom dubbdades
vindskidorna fast med trädubbar, men
numera fästas de med spik. Förutom
vindskider användes på en och annan
ledugård även slantar, vilka korsades
ovan nacken. Detta sätt att skydda
taget utgjorde en försiktighetsåtgärd, som
vanligtvis kom till användning först
sedan taget började bli dåligt.

Ett väl lagt halmtak, som lag på en mot storm skyddad plats, ansågs kunna hålla i 25 ä 30 års tid. Ett halmtaks nordsida höll alltid betydligt längre än dess sydsida.

Reparationen av ett gammalt halmtak inkräppte sig vanligtvis blott till att föse taket med en ny ryggring. Några särskilda redskap användes icke.

Sedan slagträskningen numera upphört är det nog när som helst slut med täckning av halmtak. Den maskinträskade råghalmen är som takhalm betraktad ej mycket värd.

För 50 år sedan var de flesta ladugårdar i denna bygd täckta med halm. För 20 år sedan var det nog ungefär lika många halm- och spåntak. För 10 år sedan var

Landskap: Småland Upptecknat av: Frans Petersson
Härad: Linneryd Adress: Smöramåls Årshult.
Socken: Årshult Berättat av: Densamme.
Uppteckningsår: 1908 Född år 1884 i Årshult.

40
halmtakens antal ytterligare reducerat och
i vår tid är det kanske ej mer än 12
å 15 procent av de större ladugårdarna som
äro täckta med halm.

Småbrukare av det mera traditionskäre
slaget, vilka i regel helst följa fars och
farfar seder och bruk, komma nog
ännu en tid att ha sina ladugårdar
täckta med halm.

I blåsig lägen varo spåntaken på grund
av sin något längre hållbarhet mera
lämpliga än halmtaken, men då det mötte
en hel del besvär med att framställa
takspån, använde man i stället halm, som
man hade gräset.

Skriv endast på denna sida!

De atthus som nu uppföras få i regel en
halmtak. Skälet? Slagträskningens tid
är förbi. Takhalmen skulle bli för dyr,
om denna halm skulle tröskas med lejda ar-
betare och slaga.

Här i Ushult har nog aldrig funnits ett
bostadshus med halmtak, ty ett hus med
ett dylikt tak skulle inte ha kunnat bli
brandförsäkrat i socknens brandförsäkrings-
bolag. Men ladugårdar, vagnredan, vedbodar
och lador såväl hemma som ute på ägarna
voro täckta med halm.

På 1870-talet, då i gemen årsräningen var
god, såldes takhalm för ända med till 4 skilling
pundet. 1939, då upptecknaren köpte tak-
halm, var priset 25 öre pundet.

Taktäckare hade i regel fri kost samt en dag-
lön, som motsvarade timmesmannens. På
1890-talet var denna daglön en krona, år 1905
en krona och femti öre, och omkring 1930, då en
viss arbetslöshet rådde, tre kronor.

543

126/206a

ACC. N:R

M. 10729:42.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Småland.

Upptecknat av: Frans Petersson

Härad: Linnesevad.

Adress: Linnesevad, Ushult

Socken: Ushult.

Berättat av: Densamma.

Uppteckningsår: 1948.

Född år 1884 i Ushult.

Upptecknarens tackkar är 1939, vilka ej
åtnjöt kost, betingade sig en daglön av
fem kronor och femtio öre.

Någon särskild matordning för tacktäckare
förekom icke, utan de åto tillsammans
med husets folk. Men i regel hade man
bättre mat på täckedagarna än på andra
dagar. Brännvin förtäskade man sig med
vid varje måltid, och till kvällswarden,
som var helt festlig, hade man risgrus-
gröt, "täckegröt".

Om kvinnor deltagit i tacktäckningsar-
bete i större omfattning är ej känt. Möjligen
har någon gång en kvinna arbetat som
"passjontk".

Skriv endast på denna sida!

Sommaren 1912 slog bonden Karl Petersson, Örnhult, Ushult, ihjäl sig, då han under taktäckning i en grangård råka-
de snava och falla från det förmligen
höga ladugårdstaket med på ~~sten~~ ste-
niga gårdsplanen. Olyckan inträffade, då den
sextioårige mannen skulle dra åt en vidja.
Vidjan brast vid mannens allt för starka ryck,
varvid han slog över och föll baklänges ned.
Flera fall från under täckning varande tak ha
här på denna ort förekommit under de sista
60 åren, men endast detta här relaterade har, vad
upptecknaren tror sig veta, haft en omedelbar död
till följd.

Torvtak på ladugårdar ha i regel ej förekommit.
Säregnerad eternit blir med tiden det tak, som ✓
kommer att efterträda halm- och spåntaken på
ladugårdarna. Där takresningen är allt för liten
för att uppbära tegeltak, blir eterniten lämpligast.
Flera ladugårdar här ha allredan fått eternittak.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsstudier
vid Lunds universitet

Frågor i sammanhang med grödans inbärgning.

Fråga 1: På vagn, dragen av häst, oxar eller kor. Vagnhjäcken kallades "röme", "tvåaröme" eller "kickeröme".

Fråga 2: "Sätaaan" (sädsladan) Den i "sätaaan" inbärgade grödan benämndes "sätaet".

Fråga 3: 7 regel utgöres golvet i "sätaaan" av jord.

Fråga 4: 7 alla logar, som äro minst 30 år gamla, består golvet av träplankor som äro "plade" (spantkyvlade) och sitta emellan förenade med horisontalt gående trädubbar, vilket gjorde, att hela golvet låg fast på sina bestringar.

Fråga 5: Mellan frösklogen och sädsladan finns logbalk eller skifte (luggskifte).

Fråga 6: Andringar i ovan nämnda förhållanden ha under de senaste 15 å 20 åren före-

LUF 63.

kommit här på en och annan gärd. Exempel:
Sedan slagträskningen upphört, har man
i stället för trägolv börjat använda bog-
golv av cement.

Fråga 7: Den person, som medelst sädestjuga
(sæstjyva) "tjyvar" eller "flyr" nekarna från
logen i riktning mot "sælaet", kallas
"nekatjyver".

Fråga 8: Den person, som tar emot nekarna av
"nekatjyver" och "flyr" dem till den, som lägger
dem i ordning, benämnes "neka krauka".

Fråga 9: Den person, som lägger nekarna i ordning
och "lær læt" kallas "lækrauka".

Fråga 10: 7 det arbetet, som kallades "læs sæ",
deltog i regel såväl manlig som kvinnlig
arbetskraft. Då "nekatjyvers" arbete an-
sågs vara synnerligen krävande, utfördes
detsamma vanligtvis av en vuxen karl,

medan "bakkrankans" åligganden verkställdes av en kvinna eller en halvvarsen dräng, under det att ofta ett tio års barn klände "mekakrankans" uppgift.

Fråga 11: Det i detta arbete enda använda redskapet, sädestjungan (sätjtjyvan), bestod av ett bartät 4 alnar långt och något över 1 tum i diameter grovt skaft, vanligtvis av granträ, vid vars gravända var fästad en tvåhornig järnklyka, vars två horn, som stode på omkring halvtannat tum från varandra, voro cirka 3 tum långa.

Fråga 12: Fjerdens användes sädestjungan av enbart trä. Ännu i början av detta sekel voro sådana i bruk på mindre torpställen. "Trätjyvan" skilde sig från den här ovan beskrivna tjungan däigenom, att på ungefär 4 tums avstånd nedanför "trätjyvens" sylförmigt

tillspetsade ända var i dess skaft ~~diagonal~~
~~net~~ inbörad en av något hårt trä till
kretad sylformad pinne, som jämte
"trätjwans" spets utgjorde den gaffel
varmed mekarne expederades.

Fråga 13: Kom en främmande person till en
loge, där slagtröskning pågick, så kua-
de det hända, att en av tröskarlarna
lade sin slaga eller "pläjel" i ett grepp
runt besökarens hals, och klämde de
två slagdelarna "hangel" och "drum" så
hårt mot varandra, som han antog,
att besökaren kunde tåla, varvid han
skämtsamt yttrade: "Gau smacker
lo katten."

Detta tröskarens företag var ju blott ^{till synes}
ett skämt, som erinrade om forna tiders
seder ~~och~~ ^{och} ~~avsett~~ att framkalla skratt.

Deis realistiska form minde dock om det
grusamma straff, som drabbade den per-
son, som med eller utan övernaturliga
maktens bistånd sökte stjåla sål från
annans lög.

"Lokatten" eller "lakatten" ord som i denna
bygd utgöra beteckning för såväl iller
som hermelin - var omtyckt i en gård
och hatad i en annan. Kom lakatten till
en gård där det fanns gott om råttor,
dröjde det i regel ej länge, förrän han
druckit blodet av den sista råttan,
givetvis till gårdsfolkets stora förnöjelse.
Före blev det uppenbarligen, ifall lokatten
kom till en gård, där inga råttor fanns,
utan det i stället blev lamhansen, som
fick släppa till blodet. Redimst efter
sina gärningar framstod detta djur således
som en varelse på gott och ont.

Fråga 14: Något om pläjlavisan, någonting
sammanshängande helt färdigt att relatera.

Fråga 15: Med "stabbe" menade man det
färdiglaade "sälvaet" från jerdgelvet
till ryggsen. Ett i korsstapel upp-
lagt virkesparti betecknas också "stabbe".

Fråga 16: Ordet "ställe" betecknade det både
bottenvarvet i sädesladan som man
skulle börja att "läa", ställde "laakra-
kan" sig mitt på jerdgelvet i den
tomma "sälvaen" och grep tre nekar
vilka ställdes upprätt med stubbändan
mot gabet. Runt dessa tre nekar ställde
nu en ring nekar och sedan ring efter
ring, tills hela bottenvarvet eller "stället"
nått sin fullbordan.

Tillägg till fråga 15: "Stabbe" utgjorde fördom be-
teckning för den äldste manlige medlemmen i en släkt-
stam till ett äldre fruktträd betecknas också med ordet
"stabbe".

Om offer mot sjukdomar.

Glade en person helt oförmodat och utan synbar anledning insjuknar, så hette det: "Glan har ruckat ut få något". "Glan har råkat ut för någonting." eller: "Glan har skulat padda". "Glan har skullet paddor."

Så hette det, om man till exempel fått utslag i ansiktet eller på händerna: "Glan har släkt ut varmt vatten på vättarna". Vätterna lunde i jorden i närheten, an människornas beningar, och när en vätte visade sig, var detta i regel i en paddas skepnad. Glade man genom att slå ut varmt på jorden skullet vättar eller paddor, kunde man se på detta genom ett offer till de förfädelade, men hade man rådragit sig sjukdomar

76. G. 1.

Landskap: Småland. Upptecknat av: Frans Petersson
Härad: Kinnared. Adress: Långamåla Viskult
Socken: Viskult. Berättat av: Den samme.
Uppteckningsår: 1948. Född år 1884 i Viskult.

genom hätska fienders förvållanden eller
onda önskuningar, så skulle man lägga
en sten på golvet under sin bädd,
vilken sten skulle ligga kvar i tre
dagar, varefter den skulle bäras
ut och läggas i kallt vatten. Gläde
stener av allt det onda som den
dragit till sig blivit så upphettad,
att det nyss kalla vattnet började
sjuda och koka, så erfar den sjuke
en befriande känsla, ty han visste,
att han ^{nu} snart skulle bli bra.

Jordbrukets binnärningar.

En av jordbrukets binnärningar
här i Urshult var textil slöjd. Många
bond- och torpargummar plögade vinter-
tid tillverka dels linnevävnader såsom
dukar, lakan, skjorter och särkar samt
handdukar, dels bomullsvävnader, som
i regel utgjordes av huvuddukar, när-
dukar och förkläden. Även ett för de-
na byggd särreget "vardagsförkläde", vari
vayen bestod av bomullsgarn, medan
inslaget var lingen av andra klass,
så kallat blångarn, tillverkades i stora
mängder och rönt alltid liardig åtgång.
Dessa tillverkningar försåldes än hemma
i stugan, än på hembyggs marknader, än
på torget i närmaste stad. Råva-
ran lingenet var en produkt av det

Lu F. 61.

på hemmets egen turva ochlade linet, som man medelst räkning, bräkning, skäktning, häckling och spinning lyckats omvandla till garn. Bomulls-garnet köptes fordom i regel inne i staden.

Glem tillverkade gardiner sönte alltid stack efter sigan. Samma-ledes var det med kassmattor, som man lät sig framställa i vackra mönster. Strumpor wantar, med-
lar och band såsom strump-
band (haseband) ginga också åt.

Arbetslönen för dylik slöjd var på 1890-talet blygsam och räck-
te vanligtvis ej till stort mer än
till torra brödet för den som ej hade an-
nat att leva av. Men för de jordbru-

härskvinnor, som på grund av sin egentliga huvudnäring var tillförsäkrade ett nödtorvtigt uppehälle slöjden färdig var tillkomsten av en extra slant, som än aldrig så liten - ytterst välkommen. Vid strumpstickning blev daglönen nog ej mer än 12 ä 20 öre, vid spinning 25 öre och vid vävning 50 öre. Detta när värde av råvaran blivit främmande.

Produkterna distribuerades vanligtvis direkt från tillverkaren till konsumenten. De transporterades i regel medelst hästskjut till staden av tillverkaren själv eller dennes anförant, som på sitt av fläsk, potatis eller andra varor bestade farden förde hemstojlsalstien till en till tillverkaren välvilligt inställd och i öfrigt pålitlig kund, där partiet efterhand blev uppdelat på de olika beställarna.